

KAPITTEL 6

Motstand på kjøkkenet. Refleksjoner om å forske med mennesker

Kaia S. Rønsdal

Universitetet i Oslo

Abstract: The chapter reflects on methodology in research with human beings, using the motion picture *Kitchen Stories* (2003) as illustration and example. The discussion concerns whether decolonial research strategies can be understood as significant contemporary counter-conducts. As researchers, we are subject to a range of regulations, and we bring in tried and tested methodological tools decisive to planning and executing our research. To a degree, we order our fields and informants within this framework as well. Recently, many researchers have begun to organise their projects with increasing focus on participation from the research subjects, and at times, the occasionally surprising resistance is explicitly discussed. Methodology that is attentive to the subjectivity of the participants, and that attempts to empower them, may be said to highlight counter-conductive practices. Research subjects participate, negotiate, and decide on their own behalf to be more than the “researched”, and these practices are themselves discussed. Subject-embodied and attentively sensing, participating, and sharing, the research may discover and challenge various kinds of counter-conductive voices, bodies, and practices, as well as the spaces they occupy. The chapter is concerned with who is granted the opportunity to participate in the knowledge production, and who is qualified to have relevant knowledge.

Keywords: decolonial methodology, counter-conduct, research subjectivity, postcolonial theory, body, space, practice

Sitering: Rønsdal, K. S. (2022). Motstand på kjøkkenet. Refleksjoner om å forske med mennesker. I I. M. Lid & T. Wyller (red.), *Makt, motmakt og praksis. Bidrag til kritisk refleksjon innen diakoni og velferd* (Kap. 6, s. 119–136). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.167.ch6>
Lisens: CC BY-NC-ND

Counter-conduct som kritisk metodologi

Dette kapittelet reflekterer rundt metodologi i forskning med mennesker, med filmen *Salmer fra kjøkkenet* (Hamer, 2003) som illustrasjon og eksempel.¹ Kapittelet diskuterer om ikke dekoloniale forskningsstrategier kan sees på som en viktig counter-conduct i dag.

Hos Foucault henger begrepene pastoralmakt og governmentalitet nøye sammen, både filosofisk og politisk. Objektet for begge praksiser og teknologier er menneskets oppførsel (Davidson, 2011). Motstanden mot denne makten innebærer andre former for styring. Individene selv skal styre sin atferd (Foucault, 2007). En viktig del av motstandspraksisene er at de destabiliserer strukturene, og røkter ved dem. Derfor er Foucault opptatt av at motstanden mot makt er mer enn å reversere den, men at for å motsette seg den, må noe like oppfinnsomt, mobilt og produktivt som makten selv er, aktiveres (Davidson, 2011).

Sosialantropologen Olga Demetriou, som blant annet har skrevet om counter-conduct i forbindelse med minoritetssamfunn, vektlegger minoritetssubjektivitet, hverdagsliv og politikk (Demetriou, 2016). Som minoritetssubjekt er det knyttet kontinuerlige overveielser og refleksjon til makten som er til stede i hverdagslivet, og slik, hevder hun, er counter-conduct en selvfølgelig del av minoriteters hverdagsliv (everyday life) (Demetriou, 2016, s. 218–219). I hennes arbeid er subjektene i minoritetskontekster, men det er også andre som bringes til taushet av dominerende strukturer, og som kreativt motsetter seg disse, som kan fortolkes som minoritetssubjekter.

Når vi forsker, er vi underlagt en rekke reguleringer, og vi har med oss utprøvde metodeverktøy som er med på å bestemme hvordan vi planlegger og gjennomfører forskningen. Til en viss grad ordner vi feltet vårt og informantene våre innenfor disse rammene også. Forskeren er slik i stor grad premissleverandør for forskningen. I de senere år er det mange forskere som organiserer forskningen sin mer praksisnært og med økt medvirkning fra forskningssubjektene (se for eksempel van der Breemer (kap 1) i denne boken, og Holgersson, 2011; Løkken, 2012), og også noen

1 Jeg har brukt *Salmer fra kjøkkenet* for å diskutere forskningspraksiser innen diakoni (Rønsdal, 2021a).

der den noen ganger overraskende motstanden eksplisitt diskuteres (se for eksempel Grimsgaard, 2017; 2022; Hillestad, 2017, 2022; Nahnfeldt, 2021).

Metodologi som er oppmerksom på deltakernes subjektivitet, og som forsøksvis bidrar til å styrke denne, vil kunne sies å belyse motstandspraksiser da deltakerne gis rom til å delta, forhandle eller beslutte på egne vegne, og til å være mer enn «saken», og det er disse praksisene selv som diskuteres. Inger Marie Lid og Trygve Wyller skriver i innledningen til denne boken: «Forskeren samarbeider med personer som ikke jobber som forskere, og idealet er å unngå at den andres liv, erfaringer og praksiser reduseres til forskningsdata» (Lid & Wyller, 2022, s. 14), og refererer til Gayatri Spivak. Også når vi forsker med mennesker som ikke nødvendigvis er undertrykket i Spivaks forståelse (Spivak, 2005), er det spørsmål om hvilke mennesker og praksiser som får tale, og om de får tale for seg selv, og hvilke subjektiviteter som fremmes. Gjennom at forskeren også oppmerksomt og kroppslig sanser, deltar og deler, oppdages og utfordres hvilke stemmer, kropp og praksiser som kan være del av motmakten, og hvor disse har sted. Det vil si hvem som får bidra til kunnskap, og hvem som er kvalifisert til å vite.

Filmen *Salmer fra kjøkkenet* (Hamer, 2003) er en kritikk av positivistisk forskningstradisjon, at mennesker er observerbare enheter, og illustrerer godt hvor begrenset informasjon en kan få om et menneske når det utelukkende observeres. Det er flere grunner til at jeg bruker denne filmen som eksempel, når den har blitt omstendelig diskutert tidligere her burde det vært referanse. Én grunn er at det som diskuteres og utforskes, altså filmfortellingen, er tilgjengelig for alle, slik at materialet lar seg erfare av leseren. Jeg vil derfor gjenfortelle filmens hovedfortelling, for å illustrere måtene subjektene forstås på i positivistisk forskningstradisjon, hvorfor denne forskningstradisjonen ble kritisert, men også hvordan fortellingen kan fortolkes med enda et nytt perspektiv. Dette perspektivet utforsker ulike måter å tilnærme seg menneskene og livene i fortellingen på, som kan bidra til at «det utvikles motstandskraftig subjektivitet» (Lid & Wyller, 2022). Jeg vil særlig gå inn i de overskridende hendelsene eller øyeblikkene, der det kan være mulig å peke ut motstand og motmakt. Poenget er å vise hvordan det tilsynelatende ubetydelige er kilde til etikk

og normativitet, derfor er detaljene – mye av informasjonen man ofte velger bort i forsøket på å besvare noe – en del av det som tas med.

Salmer fra kjøkkenet

Filmens utgangspunkt er at Hemmens forskningsinstitutt (HFI) skal effektivisere hjemmet. I den forbindelse skal de på begynnelsen av 1950-tallet gjennomføre et kartleggingsprosjekt blant enslige menn i Norge. De skal finne ut hvordan hjemmet brukes, for å designe og utvikle mer hensiktsmessige hjem og apparater. Dette er utgangspunktet for at en karavane med svenske HFI-observatører kommer til Norge; de skal observere vaner hos enslige menn som har meldt seg til deltakelse. Deltakerne loves en hest som kompensasjon.

Vi følger Folke Nilsson som skal observere Isak Bjørvik, som motvillig har meldt seg til deltakelse etter oppfordring fra sin lege, i tiden opp mot jul, og jeg vil fokusere på forholdet mellom disse to.

Ved ankomst har Isak ombestemt seg, og det tar flere dager før Folke får komme inn. Folke har med sin HFI-dommerstol som han setter opp i kjøkkenhjørnet. Oppunder taket tar han notater og tegner Isaks ruter i rommet. Det skal ikke være noen form for kommunikasjon mellom observatør og observert, da dette vil risikere forskningens integritet. Om kvelden, når den observerte antas å være ferdig på kjøkkenet, trekker observatøren seg tilbake til sin HFI-campingvogn, som er parkert utenfor.

Denne filmen var nesten ny da jeg som masterstudent skulle ha vitenskapsteori og metode som emne. Den ble vist i undervisningen, og vi forsto det som selvsagt at man ikke kan lære om noen ved kun passivt å observere. Jeg syntes det var en flott illustrasjonsfilm som ved å sette det på spissen startet tankeprosesser rundt det å skulle forske på, og i det hele tatt jobbe med, mennesker.

I arbeid med metodologi senere kommer filmen alltid tilbake til meg. Med de refleksjonene jeg senere har gjort, kan det tenkes at det er mer å hente fra filmen og analysen av den, og spørsmålene vi strever med som forskere, enn første gang jeg så den. Hvordan kan filmen utfordre oss til å tenke videre og bredere om hvem som får tale og på vegne av hvem?

Spenninger på kjøkkenet

Isak er tydelig misfornøyd med å ha Folke på kjøkkenet sitt og begynner straks å sabotere prosjektet. Han tar for eksempel kaffekoppen ut av rommet, og ofte slår han av lysene og lar Folke sitte i mørket. Noen ganger henger Isak vasken sin på tørkesnorer som går på kryss og tvers av kjøkkenet, så Folke ikke kan se hva han gjør. Observatøren får ikke slå på lysene igjen, eller flytte stolen eller tøyet, ettersom han ikke får styre noe av det som pågår. Isak vil ikke spise eller gjøre noe på kjøkkenet, så det meste av tiden sitter Folke der alene og venter. Tilskueren får se at Isak har en bærbar komfyr på soverommet sitt i andre etasje, der han lager mat og spiser. Isak har også boret et hull i gulvet i et skap like over hodet på Folke, noe som gir ham utsikt over notatene og tegningene om hans egne kjøkkenvaner og -bevegelser.

Om kveldene, når Folke har trukket seg tilbake til vognen sin utenfor Isaks gårdshus, ser og lytter de to mennene til livstegn fra den andre. Folke spiller musikk på radioen sin som kan høres inne i hovedhuset. Isak har ofte besøk av sin venn og nabo, Grant. Forskeren og forskningsobjektet er tydelig interessert i hva den andre gjør, men de holder seg strengt til restriksjonene for Folkes stilling. Hans sjef kommer innom en gang iblant for å sjekke hvordan det går. Sjefen forteller Folke om en annen HFI-observatør som har drukket med verten sin. De er enige om at han åpenbart må få sparken, da han har brutt reglene, og dermed setter god forskning som vil gi riktige og sanne resultater, i fare.

Vi som tilskuere får vite at Isak har en hest i låven sin som han er svært glad i. Hesten er syk, og det ser ikke ut til at den skal bli frisk. Vi forstår at dette kanskje er grunnen til at Isak meldte seg til prosjektet: på grunn av løftet om en hest. Det viser seg at det vertene får, er en tradisjonell svensk Dalahest.

Det er tydelig på de to mennene, og også på sjefen og de andre forskerne vi hører om i dialogene, at de unaturlige rammene i prosjektet tærer på dem alle. HFI-observatørene savner sine hjem og familier, mens mange av vertene er ensomme. Det å tvinges til å være sammen uten å interagere eller engasjeres av hverandre er en nesten umulig oppgave.

For å lære noe om Isaks daglige rutiner og oppførsel, ville Folke etter moderne samfunnsvitenskapelig metode finne det viktig og nødvendig

å snakke *med* ham. Hvorfor gjør du ting på denne måten, hva er viktig for deg når du gjør disse tingene, har du tenkt på andre måter å gjøre disse tingene på? Folke og kollegene hans ville antakelig stilt slike spørsmål ved hjelp av kvalitative intervjumetoder, og engasjert seg med informantene i detaljerte samtaler om planlagte temaer og spørsmål. Kanskje de til og med ville spurt om verten kunne vise dem hvordan de pleier å gjøre de ulike tingene på kjøkkenet. Etterpå ville de ha bearbeidet informasjonen de hadde fått, analysert og tolket hva det kan bety innenfor forskjellige konseptuelle eller teoretiske rammer. Ofte finner forskere slik nye spørsmål eller perspektiver som peker på nye mulige tolkninger. Noen ganger kan vi hevde at funnene våre kan endre tilnærming og praksis.

Når Isak beveger seg rundt på kjøkkenet, blir hans atferd hovedsakelig definert av plasseringen av de ulike kjøkkenelementene. Vasken er plassert på den ene vegg, så når han vil fylle kaffekannen, tar han den dit og bringer den deretter til vedovnen sin. Kartene over, og målingene av, disse bevegelsene er faktiske. Imidlertid oppnås ingen informasjon om mulige årsaker til plasseringen av de forskjellige «stasjonene» på kjøkkenet hans, eller om han synes det er praktisk, eller om han i det hele tatt har vurdert om de kunne vært annerledes plassert. Hvis han noen gang har tenkt på rekonfigurering av kjøkkenet sitt, ville effektivitet vært det viktigste? Eller ville han ha vedovnen sin plassert på ytterveggen, med stoler og bord under vinduet, slik at han kunne drikke kaffen ved bordet mens han så ut på låven sin, og kanskje så sin kjære hest? Kanskje hele kjøkkenet er totalt uviktig for Isak. Det er der, hvor foreldrene hans bygget det. Eller kanskje han hater kjøkkenet, fordi det minner ham om at han er alene, men han bruker det fordi han må.

Når Isak blir så frustrert av HFIs stille tilstedeværelse på kjøkkenet, endrer han rutiner og praksis. Han finner måter å lage mat og spise på, helt utenom kjøkkenet. Kanskje revolusjonerer Isaks oppfinnsomhet i å unngå kjøkkenet hans matlagings- og spisevaner. HFI vil gjennom sin positivistiske tilnærming aldri vite, fordi de aldri spør. De synes ikke Isaks tanker og meninger er viktige, dette har ikke han noe greie på. Mennesket Isak har ingen egenverdi, og hans refleksjoner og opplevelser vedrørende seg selv og livet diskvalifiseres, bokstavelig talt.

Brudd på kjøkkenet

Når de to etter hvert begynner å samhandle, sitter Folke fremdeles høyt oppe i stolen sin, og Isak ved bordet. De snakker om barndommen, krigen, familiene sine. De kjenner seg igjen i hverandres historier, og fascineres av forskjellene. De er veldig forsiktige for å ikke bli oppdaget, ettersom de vet om Folkes kollega som har fått sparken og blitt returnert til Sverige etter å ha sosialisert med sin vert.

I de tidlige stadiene av deres voksende vennskap blir Folke syk med feber, og han hoster voldsomt. Isak som ligger i sengen inne i huset, kan høre hostingen som ikke gir seg, og beslutter å hjelpe, og senere lyve på Folkes vegne.

Etter hvert kommer Folke ned fra stolen, og de sitter sammen ved bordet, de er sammen om kveldene, de spiser tilsendt svensk mat og drikker øl i bobilen. De lyver begge eksplisitt til HFI-sjefen flere ganger for å beskytte hverandre og vennskapet.

Filmen er søt, varm og underholdende. Den er også en kritikk av forestillingen om at man kan lære om mennesker uten noen form for medlevelse eller interaksjon. Den er til og med omtalt på nettsidene til Nasjonale forskningsetiske komiteer som en film som tar for seg problemene som oppstår i forskningsprosjekter der man unngår samhandling med dem vi vil lære noe om (FEK, 2020).

Karakterene viser oss hvordan folk bryter ut av sine utpekte binære roller – observatør og observert, mann på stol og mann på kjøkkenet, vert og gjest, svenske og nordmann, bonde og byråkrat – når de blir venner og nærmer seg hverandre. De er interessert i hverandre, og yter en stille motstand mot de dehumaniserende rammene for vennskapet.

Videre blir det åpenbart at kravet om å være nøytral og objektiv, i tråd med det som ble antatt å være bra både profesjonelt og etisk, direkte påvirker og endrer rutinene Folke skulle få tilgang til og gi til HFI. Å inkludere Isaks stemme og deltakelse er viktig, og etisk vesentlig mer forsvarlig. HFIs metode kan forstås som kolonial, i at den har null interesse for mennesket Isak eller de andre mennene. De observerte er ting som anvendes for å bygge kunnskap som skal optimalisere forholdene for kvinner og enslige menn i hjemmet. Det kan ligne på omtanke og omsorg, men de tar ikke stemmene med, og det handler egentlig om å

skape produksjon som genererer penger til dem som bygger kjøkken og utvikler kjøkkenapparater.

Samtidsforskning har beveget seg vekk fra slike positivistiske ideer, og forskningsetikk skjerper oss til å vurdere hva og hvem vi involverer i vår forskning, og hva vi ser på som forskbart. For forskere i humaniora og samfunnsvitenskapen er *Salmer fra kjøkkenets* skildring av HFIs tro på objektiv informasjon om menneskelig atferd nesten komisk. Likevel fungerer det som en påminnelse om hvordan vi forsker, hvordan vi ser på forskningssubjektene. Hvordan bidrar forskningen til å styrke deres subjektivitet eller til å undertrykke og bringe den til taushet, til å tale på vegne av andre eller til at andre får representere seg selv?

Hvis HFI kritisk adresserer dette i sine undersøkelser, kan det hende at det de anser som viktig, ikke stemmer overens med det som anses som viktig av dem de mener de betjener. Forskningen er en del av å forbedre hjemmelivet for kvinner og enslige menn (som ikke har kvinner til å gjøre oppgavene for seg). Poenget med å fremheve hvordan kjøkkenpraksis kan forbedres, er delvis å virkelig forbedre arbeidsforholdene, men også å øke forbruket. Med andre ord er interessene bak det som gjennomføres, ikke Isaks. Han ble invitert til å delta i et prosjekt med klart utarbeidete modeller for å lære om vanene hans. Om kvalitativ forskningsmetode som inkluderer hans perspektiver og meninger ble brukt, har prosjektet fremdeles en svært konkret spesifikk ramme. Innenfor disse vil det også være mindre rom for Isak til fritt å uttrykke sine perspektiver. Dette kan være bra med tanke på hva målet med studien er, altså å avdekke en gruppes vaner på kjøkkenet. Men det hadde likevel kanskje ikke latt Isak få representere seg selv og sine behov og meninger.

Kjøkkenets rom

Det er forskere i dag som i større grad vurderer interesser, perspektiver, rom, kropp og stemmer, ikke bare som kilde til etikk, men som viktig del av forskningsetikken (jf. Lid & Wyller, 2018; Martinsen, 2014; Nahnfeldt, 2021; Rønsdal, 2018a; Wyller, 2018). Disse bygger blant annet på tradisjoner fra postkolonial feminisme (jf. Anzaldúa, 1987; Haraway, 1988, 2016), fenomenologi (jf. Ahmed, 2000, 2014), romteori (jf. Lefebvre,

2007; Simonsen 2010) og postmoderne strømninger (jf. Arendt, 1973; 2018; Foucault, 1988; 1995; 2007) og fokuserer på være bevisste på hvem, hvor og hva som sentreres, inkludert i forskningen. I tråd med feltet og forskningens mål, er dette fokus i alle ledd av forskningen, og ikke inkludert som en ettertanke i et kapittel eller avsnitt om forskningsetikk. Dette betyr at det kan være andre felt, andre rom og andre mennesker som defineres og sentreres enn dem vi er mer vant til å se. For eksempel utfordrer Helena Schmidt i sin artikkel «What about no-bodies?» (2019) dimensjoner ved tilhørighet, gjestfrihet og «citizenship» ved å belyse kroppslighet og mat blant mennesker i svært utsatte situasjoner. Andre spørsmål stilles, på nye måter, for å frembringe kunnskap der tause stemmer heves. I tilfellet med Isak og Folke er det i første omgang Isaks stemme som blir utelatt. Hvis vi plukker det hele mer fra hverandre, ser vi at Folkes røst også er taus. Folke er også kun et redskap i dette prosjektet. Han er også uvesentlig. Begge marginaliseres og er avfeid som nødvendige brikker.

Ifølge Henri Lefebvre eksisterer ikke rommene uten sosialitet, de blir til gjennom sosiale prosesser, relasjoner og sosial praksis (Lefebvre, 2007). Det vil si at rom er formative og oppstår når mennesker er sammen, eller er klar over, eller sanser, hverandre (jf. Nahnfeldt, 2021; Rønsdal, 2018a, 2018b, 2021a; Simonsen, 2010; Wyller, 2018). Også når vi ikke interagerer, er vi sosiale, eller vi bedriver sosial praksis. Slik har Folke og Isak en sosial praksis allerede fra Folke banker på Isaks dør første gang. Innenfor Lefebvres romteori er det utenkelig at de to mennene skal kunne være i en ikke-sosial relasjon. De åpner selv opp rommet, og etter hvert motsetter de seg reglene de er underlagt gjennom sin sosiale omgang. De motsetter seg at de bringes til taushet, gjennom sitt vennskap. De møtes som mennesker som er åpne for og nysgjerrige på hverandre. Dette gir dem mer makt enn «dem som kontrollerer og holder orden» (Lid & Wyller, 2022) som i tilfellet her er HFI og Folkes utplasserte sjef. Sjefen er for øvrig også maktesløst overgitt HFI, og etter hvert forstår vi at han er like fortvilet over den menneskelige kontakten han frarøver observatørene, og som han selv er frarøvet.

Seeren er observatør, men aktivt og emosjonelt deltakende. Vi kjenner oppgittheten over det usaklige og umenneskelige. For Folke som skal

sitte oppe i stolen og bare se, og som forstår mer og mer hvor usannsynlig det er å kunne lære noe om Isaks kjøkkenvaner utelukkende basert på hans bevegelser. Og vi føler Isaks irritasjon over å ha observatøren i hjemmet, men også hans glede over å finne på måter å gjøre motstand på og selv bestemme. Seeren heier også på motstanden og på vennskapet, og *lever med* i ønsket om å greie å holde på hemmeligheten om det. Som Foucault var også Lefebvre opptatt av motstand, eller mer presist, han var opptatt av rettferdighet, retten til å være ulik, eller som han ville sagt: rett til ulikhet (*les droits à la différence*). Dette bygget han på hvordan dominerende makt styrer og manipulerer marginale rom og mennesker, gjerne for å kvele eller eliminere motstand og ulikhet (Lefebvre, 2007, s. 49). Poenget hans er at gjennom motstand kan ulikhetene gjenvinnes, og gjennom at ulikhetene får blomstre, snarere enn å undertrykkes, får de ulike subjektene representere seg selv på egne premisser. At Folke og Isak utvikler et vennskap, blir i seg selv en form for motstandspraksis, men kjøkkenet til Isak blir et rom for motstand gjennom deres samhandling og relasjon.

Motstanden på kjøkkenet

Motstand er mer enn høye rop og demonstrasjonstog. Motstand kan ytes i det stille og tilsynelatende uvesentlige, som å skape rom der en motsetter seg at ens egen atferd styres og reguleres, men også at vennskap forbyr, på et lite kjøkken. Det kan altså være åpent eller skjult, og det handler om at mennesker vil forsøke å eie sitt liv eller ha råderett over, eller frihet i, det de kan i tilværelsen. Det kan også være nokså små handlinger som motsetter seg myndigheters retorikk eller bestemmelser. Man handler *mot* makten, eller det man opplever som styrende eller innskrenkende. Foucault skriver at menneskers frihet og motstandspraksiser ikke sikres eller garanteres av omgivelsene eller av myndigheters makt og lovverk, snarere er frihet *praksis [handling]* (Foucault, 1982, s. 354, min utheving). De siste årene har jeg jobbet med forestillinger rundt fenomenet gjestfrihet. Det finnes få entydige definisjoner på gjestfriheten, dens mening og innhold, men det kan være mulig å utforske gjestfrihet som motstand (Rønsdal, 2021). En gjestfrihet som

vektlegger relasjonene mellom mennesker som treffer hverandre, og på alle subjektivitetene i den relasjonen, ikke bare «de andre», er en gjestfrihetspraksis som motsetter seg styring. Et slik gjestfrihetsperspektiv kan anvendes til å fortolke flere menneskemøter enn for eksempel dem som finner sted i forbindelse med migrasjon.

I tilfellet Folke og Isak kan gjestfrihet som motstand også utforskes. Isak må, gjennom å takke ja til deltakelse i prosjektet, ha en fremmed mann i sitt hjem, han må være vertskap for den andre. Når Folke i begynnelsen ikke får komme inn til Isak, som ikke åpner døren eller på annet vis gir seg kjenne, holdes invitasjonen tilbake. Folke setter Dalahesten på benken utenfor inngangsdøren, som på et vis også er en invitasjon. Denne forsvinner etter hvert inn i huset, og døren settes på gløtt. Folke ser det som en åpning for at han skal få komme inn, men det er ingen varm velkomst inn i et hjem. De kulturelle spillereglene for gjestfrihet og gaveutveksling er på et vis fulgt, men med reservasjoner. I tillegg har de en ytterligere faktor, nemlig HFI, som tar over regien i hjemmet, både for verten og gjesten, så ingen av subjektivitetene styrkes, snarere undertrykkes og sidestilles de fullstendig. Den observerte er nå, etter først å ha valgt å invitere for å få hesten, motvillig nødt til å ha en fremmed inn i hjemmet sitt som helt eksplisitt ikke er gjest på den tradisjonelle måten der man for eksempel deler en kaffekopp og utveksler nyheter og meninger. Å invitere HFI inn er å frasi seg råderetten. Om Isak forsto dette før Folke kom, er vanskelig å vite, men veldig raskt begynner Isak å motsette seg hele arrangementet på de måtene han kan. Hvorfor vet vi ikke, det finnes ingen indre monolog eller samtale rundt dette. Men han *handler* motstanden gjennom å sabotere og endre oppførsel og vaner. Noe av det, som klesvasken som dekker all utsikt, er opplagt for Folke. Men alle de delene av tilværelsen Isak flytter til andre steder i huset for å motsette seg observasjonen, vet ikke Folke noe om. Han kan kun spekulere i hva Isak driver med hele dagen, og hvor han er. Isak tar kontroll over hjemmet og livet sitt, han tar kontroll over situasjonen, og forsøker å ikke la seg kontrollere og styre av mannen på kjøkkenet. Det som kan være nesten barnslig sabotasje, kan også være å ta makten tilbake til eget liv, og styre det som er sitt – gjennom å kreve sitt eget handlingsrom (agency) i sitt eget hjem. Isak gjør sitt hjem til et motstandsrom.

Overskridelser på kjøkkenet

Når menneskene i fortellingen motsetter seg det som pålegges dem og som bringer dem til taushet, stopper vi opp, eller fortellingen tar andre vendinger enn det som på et vis er bestemt. Disse hendelsene overskrider det forventete. De skaper brudd, som åpner for refleksjon, for å peke på praksiser eller handlinger som bryter med kontrollen. Hva skjedde, hvem styrte, hvor er makten, hvordan endret det videre forløp? Det er flere brudd og overskridelser i fortellingen om Folke og Isak, der det åpnes muligheter som det kan være interessant å belyse.

For Isak og Folke skjer bruddet når de bryter de hellige reglene i prosjektet, uten stor ståhei. Det skjer når de deler tobakk og kaffe. Det er hendelsen som kan markere det største vendepunktet. Isak lever livet sitt, den ene dagen til den andre, og tar vare på det han verdsetter: hesten, vennen Grant, eiendommen. Isak setter pris på kaffe og tobakk, og det gjør Folke også. Når Isak en dag innser at han ikke har tobakk igjen, kaster Folke pakken sin på bordet. Når han godtar observatørens tobakk, er det selvsagt for Isak, i tråd med tradisjonell gjestfrihet, å gjengi tjenesten, dele og skjenke ham en kopp kaffe. De nyter kaffe og tobakk sammen, i stillhet. Likevel har rommet endret seg, og rollene deres har endret seg. De er for første gang i et *delt* rom *sammen*, og Folke kan være en gjest som har tilbudt noe i bytte for å få være der, mens Isak er verten som gir gjesten kaffe. Begge er tydeligvis mer komfortable i disse nye rollene, siden de har spilleregler mennene på et vis kan. De deler tilsynelatende uviktige ting, men i delingen og det delte fellesskapet inviteres det andre mennesket inn i et nytt, delt rom, der de er *sammen*.

Begge mennene godtar det de tilbys, og begge anerkjenner den overskridende invitasjonen. Ikke nødvendigvis bevisst, men jeg som forsker kan tolke det på den måten. Dette overskridende øyeblikket endrer alt, og de to mennene møter hverandre som mennesker. Gjestfrihet blir motstandspraksis når noen ønsker velkommen inn i det som skal bli et *delt* rom. Når rommet deles, er begge subjektene like viktige. På et vis er det der handlingen i fortellingen begynner, fordi den kunstige ikke-relasjonen de har vært i, er så fremmed for dem og oss som seere at vi også kjenner en stor lettelse ved at det åpnes for en relasjon. Dette øyeblikket er begynnelsen på at de to mennene tar over kontrollen over kjøkkenet,

seg selv og sin relasjon, og aktivt finner måter å eie dette på uten at andre legger premissene.

Den andre overskridende hendelsen jeg vil belyse, er det som hender når Folke blir syk. Dette er veldig tidlig i deres gryende vennskap. De har helt nylig blitt noe annet for hverandre enn observatør og observert. De er ikke forpliktet til hverandre gjennom rollene i deres første relasjon, og den nye statusen er skjør. Hvordan Isak vil takle eller ikke håndtere det faktum at Folke er syk, setter også alle HFIs strenge regler i spill. Kan Isak varsle noen om Folkes situasjon uten å avsløre at de har omgått utenfor reglementet? Det er om natten, Isak hører den evinnelige hosten fra campingvognen. Vi kan ikke vite om han vurderer hva han skal gjøre, eller hvor lenge, men han tar en beslutning om å hjelpe. Han finner Folke mer eller mindre bevisstløs, og bærer ham ut til låven til sin kjære hest, som også svetter fra feber. Å holde brystet lunt og varmt med kattepels og plassere ham bakover på hesten skal hjelpe. Vi vet ikke hvordan eller hvorfor. Men å bære en halvbevisst mann over en gårdsplass og løfte ham opp på en hest er såpass krevende at vi nesten kan regne med at det ikke er et pek. Når den veldig strenge sjefen kommer neste morgen og leter etter Folke i den tomme vognen, dekker Isak for ham og sender sjefen til landsbyen der Folke liksom gikk for å kjøpe tobakk.

Mens Isak er alene i huset, sjekker han ut notatbøkene på dommerstolen, og tar også ansvaret for å tegne linjer av bevegelsene sine, for at det skal se ut som om Folke har gjort det han skal etter reglene. Når Folkes form forbedres og han våkner på hesten, er han forvirret, men han føler seg tilsynelatende bedre. Isak tilbyr ham sengen sin i huset, slik at tilfriskningen kan fortsette i det varme huset. Det er mens han ligger der i sengen at Folke finner observasjonshullet i gulvet, der han kan se ned i notatboken sin med kart over Isaks bevegelser på kjøkkenet.

Scenen der den eldre mannen bærer den mye større mannen gjennom mørket, over det snødekte tunet, og sliter med å plassere ham på hesten, er både komisk og rørende. Jeg vil understreke og fremheve hendelsens nonverbalitet. Den eneste lyden som utveksles mellom de to, er strevende pust og hoste. Det er utrolig mye informasjon og materiale å diskutere rundt denne kroppslige hendelsen, uten at et eneste ord blir sagt. Det er ingen spørsmål som iverksetter handlingene. Vi får ikke vite om noen

betraktninger som er gjort. Heller ikke etterpå får vi ikke vite noe om hva de to mennene opplevde eller synes om det som skjedde. Likevel er det viktige handlinger som lar oss diskutere teologisk relevante emner, som er kjernen. Og det er hendelser og handlinger som lar oss diskutere stemmer og kropper som trer frem. Den ubetingede nestekjærligheten og omsorgen som må være der for å orke innsatsen det innebærer å hjelpe den fremmede som bokstavelig talt har invadert Isaks private rom, er bevegende. Hendelsen lar oss diskutere fenomener som kall, gjestfrihet og etikk, også gjennom makt, motmakt og agency. Isak ønsker ikke å overgi seg, kjøkkenet sitt og relasjonen til Folke til HFI, og sørger derfor for Folke på egne premisser med de midlene han har.

Det at Isak involverer sin døende hest i denne hendelsen, er også viktig. Han risikerer og deler det han holder aller kjærest for en fremmeds skyld. Det er handlet og levd gjestfrihet og sjenerøsitet overfor det andre mennesket, som innebærer en åpenhet og vilje til å la den andre få ha innflytelse, og forstyrre, og sette eget liv i bevegelse (Diprose, 2002, s. 195).

Kjøkkenets betydning

Filmen viser oss at nesten alt annet enn Isaks bevegelser i kjøkkenet er overskridende og viktig. Og at det er i de små og for HFIs del ubetydelige hendelsene at det overskridende skjer, og motmakten kommer til uttrykk. Som å dele kaffe og røyk, som å spise og drikke sammen, som å hjelpe hverandre, og å bli venner. Det er menneskelige møter og relasjoner som løfter frem og gir mer makt til Folke og Isak enn til dem som kontrollerer og holder orden. Det som ofte overses, kan uttrykke forankring av verdier og betydningsfullhet på andre måter eller steder enn det vi gjerne tror. De er sammen på andre måter, i andre rom, og de yter motstand i det stille, ved å åpne seg mot hverandre. Dette oppdager vi kun fordi vi gjennom å se filmen er *opptatt* av Isak og Folke. Vi er engasjerte i og rettet mot dem, og vi lever oss kroppslig, sanselig og følelsesmessig inn i deres liv.

Med dekolonial tilnærming menes en måte å tenke og forske på som nettopp løfter frem dem som deltar i rommene, mer enn dem som tradisjonelt har hatt makten i dem. Vi som tilskuere er ikke opptatt av HFI,

vi er opptatt av menneskene. Dermed vil en dekolonial tilnærming bety at vi også er opptatt av at samholdet og vennskapene mellom subjektene vi forsker med, også dem som ofte ikke får spille en viktig rolle, får oppmerksomhet og meningsfulle tolkninger (Lid & Wyller, 2022). I dette perspektivet er det kjøkkenet til Isak, der han og Folke yter motstand, både hver for seg og sammen, der vennskapet og den gjensidige relasjonen *er* motstanden, oppfinnsomt, produktivt og destabiliserende, som er det meningsfulle.

Når vi ser på film, er vi ikke forpliktet til å reflektere over vår posisjon og rolle i forhold til dem hvis liv og fortelling vi bevitner. Når jeg ser film, lever jeg ofte fullt og helt med, ler med, gråter med, gjenkjenner kroppslig opplevelser karakterene har. En slik medlevelse kan si noe til forskerrollen. I forskerrollen har det ikke vært tradisjon for kroppslig og sanselig medlevelse på samme måte. Ikke minst fordi det har vært viktig å opprettholde profesjonell avstand, også for å ivareta informantene. Forskeren regulerer på et vis forskningssubjektets atferd, mens denne kan motsette seg denne reguleringen. Målet må være forskningsmetoder som ikke bare regulerer subjektet, men snarere bidrar til at vi også er oppmerksom på, belyser eller diskuterer slik motstand. Ikke bare som ledd i forskningens mål, men gjennom hele prosessen. Vi kan løfte frem og utforske det levde, samholdet, stemmene, erfaringene og vennskapene der det også finnes motstandspraksiser. Det vi svarer på spørsmål, formulert i andre menneskers forståelseshorison, om gitte temaer, og det vi lever, er ikke alltid det samme. Om det er slikt det hevdes i innledningen, at «verdier som rettferdighet og verdighet like mye vokser ut av hverdag, praksis og det alminnelige», følger det at vi må tenke på nytt rundt hvem vi forsker med, hvordan, hvor og når, samt forholdet mellom forskersubjekt og forskerobjekt. Det som kommer til uttrykk gjennom samhandling, der aktørene er aktive premissleverandører for temaene som undersøkes, det som foregår og fortelles, kan romme større mulighet, frihet eller makt til å delta, forhandle eller beslutte på egne vegne, og til å motsette seg regulering.

Referanser

- Ahmed, S. (2000). *Strange encounters: Embodied others in post-coloniality* (Transformations Series). Routledge.
- Ahmed, S. (2014). *Willful subjects*. Duke University Press.
- Anzaldúa, G. (1987). *Borderlands/La Frontera: The new Mestiza* (4. utg.). Aunt Lute Books.
- Arendt, H. (1973). *The origins of totalitarianism*. Mariner Books. (Opprinnelig utgitt 1951)
- Arendt, H. (2018). *The human condition*. University of Chicago Press. (Opprinnelig utgitt 1958)
- Davidson, A. I. (2011). In praise of counter-conduct. *History of the Human Sciences*, 24(4), 25–41.
- Demetriou, O. (2016). Counter-conduct and the everyday: Anthropological engagements with philosophy, *Global Society*, 30(2), 218–237. <https://doi.org/10.1080/13600826.2015.1133568>
- Diprose, R. (2002). *Corporeal generosity: On giving with Nietzsche, Merleau-Ponty, and Lévinas*. State University of New York Press.
- FEK. (2020, 14. august). Salmer fra kjøkkenet. <https://www.forskningsetikk.no/ressurser/fbib/filmer/salmer-fra-kjokkenet-2003/>
- Foucault, M. (1982). Interview with Paul Rabinow in Skyline. I J. D. Faubion (Red.), *Power – essential works of Foucault 1954–1984*, vol. 3. Penguin Books Ltd.
- Foucault, M. (1988 [1975]). *Discipline and punish. The birth of the prison*. Vintage Books.
- Foucault, M. (1995 [1961]). *Madness and civilization. A history of insanity in the age of reason*. Vintage Books.
- Foucault, M. (2007). *Security, territory, population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978*. (Oversatt av Graham Burchell.) Palgrave Macmillan.
- Grimsgaard, A.-C. (2017). Barn som har psykisk syke og rusavhengige foreldre: Fra «glemte og usynlige» til «pårørende» barn. I I. M. Lid & T. Wyller (Red.), *Rom og etikk. Fortellinger om ambivalens* (s. 129–147). Cappelen Damm Akademisk.
- Grimsgaard, A.-C. (2022). Barns deltakelse som en vilje til ikke å la seg styre. I I. M. Lid & T. Wyller (Red.), *Makt, motmakt og praksis* (67–86). Cappelen Damm Akademisk.
- Hamer, B. (regissør). (2003). *Salmer fra kjøkkenet* [Spillefilm]. Bul-Bul Film, Svensk Filmindustri Norge.
- Haraway, D. J. (1988). Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575–599.
- Haraway, D. J. (2016). *Staying With the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Duke University Press.

- Hillestad, A. H. (2017). Demensomsorg – en romlig utfordring. I I. M. Lid & T. Wyller (Red.), *Rom og Etikk. Fortellinger om ambivalens* (s. 93–109). Cappelen Damm Akademisk.
- Hillestad, A. H. (2022). Sykehjem, – praksis og motstand. I I. M. Lid & T. Wyller (Red.), *Makt, motmakt og praksis* (87–101). Cappelen Damm Akademisk.
- Holgersson, H. (2011). En stedssensitiv sosiologi. I K. Fangen & A.-M. Sellerberg (Red.), *Mange ulike metoder*. Gyldendal Akademisk, (2. utg., s. 213–234).
- Lid, I. M. & Wyller, T. (Red.). (2018). *Rom og etikk. Fortellinger om ambivalens*. Cappelen Damm Akademisk.
- Lefebvre, H. (2007 [1974]). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Overs.) Wiley-Blackwell.
- Løgstrup, K. E. (2000 [1956]). *Den etiske fordring*. J. W. Cappelens Forlag.
- Løkken, G. (2012). *Levd observasjon. En vitenskapsteoretisk kommentar til observasjon som forskningsmetode*. Cappelen Damm Akademisk.
- Martinsen, K. (2014 [2000]). *Øyet og kallet*. Fagbokforlaget.
- Nahnfeldt, C. (2016). *Luthersk kallelse. Handlingskraft och barmhärtighet*. Verbum.
- Nahnfeldt, C. (2021). «Tu veux un chewing-gum?»: Encounters in hospitality and willfulness. I C. Nahnfeldt & K. Rønsdal (Red.), *Contemporary Christian-cultural encounters in the Nordic region* (s. 61–78). Routledge.
- Reaves, J. R. (2016). *Safeguarding the stranger. An Abrahamic theology and ethic of protective hospitality*. Pickwick Publications.
- Rønsdal, K. S. (2018a). *Calling bodies in lived space: Spatial explorations on the concept of calling in a public urban space, research in contemporary religion*. Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co.
- Rønsdal, K. S. (2018b). Hverdagsmarginalisering og bytilhørighet. I I. M. Lid & T. Wyller (Red.), *Rom og etikk. Fortellinger om ambivalens* (s. 55–72). Cappelen Damm Akademisk.
- Rønsdal, K. S. (2021a). Is it different? Explorations of empirical diaconia research. *Diaconia – Journal for the Study of Christian Social Practice*, 12(1), 79–93. <https://doi.org/10.13109/diac.2021.12.1.79>
- Rønsdal, K. S. (2021b). As religion and migration intersect: Toward a world of neighbours. *Dialog*, 60(3), 1–7. <https://doi.org/10.1111/dial.12687>
- Said, E. W. (1979). *Orientalism*. Random House.
- Schmidt, H. S. (2019). What about no-bodies? Embodied belonging, unspecific strangers, and religious hospitality in Norway. I K. N. Bendixsen & T. Wyller (Red.), *Contested hospitalities in a time of migration. Religious counterspaces in the Nordic region*. Routledge.
- Simonsen, K. (2010). Rumlig praksis: Konstitution af rum mellem materialitet og repræsentation, Vendingen mot rummet, *Slagmark*, 57, 35–58.

- Spivak, G. C. (2005). Scattered speculations on the subaltern and the popular. *Postcolonial Studies*, 8(4), 475–408.
- Van der Breemer, R. (2022). Epistemisk urettferdighet og motstand i livet til familier med barn med nedsatt funksjonsevne. I I. M. Lid & T. Wyller (Red.), *Makt, motmakt og praksis* (21–42). Cappelen Damm Akademisk.
- Wyller, T. (2018). Touching and contamination: What the xenophobes want to avoid. Reflections from a Congolese borderland in South Africa. I D. L. Machado, B. S. Turner & T. E. Wyller (Red.), *Borderland religion: Ambiguous practices of difference, hope and beyond*. Routledge.